

Hunyadmegye.

A régi Hunyadmegye a törvényhatóságok újra szervezésekor a fóloszlatott Zarándmegye egy részével és a régi Szászváros-székkel bővülve a mai 6932.04 négyszögkilométer területű Hunyadmegyevé kerekedett ki. A régi Hunyadmegye a Maros és a Retyezát mellékét foglalta magában, míg a mai új megye éjszakon Torda-Aranyos és Alsó-Fehér megyékkel, keleten Szebenmegyével, délen Romániával, nyugaton pedig Krassó-Szörény és Arad megyékkel határos. Ezek a politikai határok legnagyobb részt összecsnek a hegységekből álló természetes határokkal. Éjszakon a Bihar-hegységből az Aranyos és Fehér-Körös közé nyomúló, 1480 méter magas *Gaina* jelöli a határt az 1253 méter magas Vulkánig. Onnan a Marosig az Érczhegységnek almás—zalatnai gerincze választja el Alsó-Fehértől. Az Érczhegység nagyági szakasza szépen tagolt homlokzattal fordul a Maros felé, melynek balpartjától Hunyad és Krassó-Szörény között a Ruszka-Pojána 1380 méter magas erdős hegytömege terjeszkedik szét. A megye délnyugati sarkában emelkedik a Retyezát hegység, mely, mint valami hatalmas határbástya, déli oldalával Románia felé néz. A Retyezát hegycsoportját az 50 kilométer hosszú, harmadkori rétegekkel kitoltott Zsil-völgy tekintje választja el a Retyezátnál jóval alacsonyabb romániai határlánczolattól, a melyen sűrűn járt lovagló út vezet át az 1624 méter magas Vulkán hegyláncát keresztül. A Retyezát a Sztrigytől a Sebes vize mély völgyéig terjed, attól nyugatra a bisztrai Vaskapuig a Vurvu Petri hegységei következnek. A Retyezát éjszaki meredek oldalával az alig 310 méter magas hátszegi medencéből, az úgy nevezett *Hátszeg vidék*ből, hirtelen magasodik ki. Gerinczénél körülbelül tíz olyan csúcsa van, a mely meghaladja a 2200 méter magasságot. Fő csúcsa a 2477 méter magas *Retyezát*, de legmagasabbra emelkedik a 2486 méter magas V. Mare a Pelaga csúcs-csoportban a mely a fő gerincz éjszaki oldalán emelkedik és csonkakúp alakú. Az erdélyi részeknek egyik legszebb és legérdekesebb hegysége ez, mely kristályos palakózetekből, különösen phyllitből, csillám- és amphibol-palából, a tarajzatosan kicsúcsosodó Retyezát fő orom körül pedig gránitból áll. E csúcsokról nagyszerű kilátás tárul föl minden irányban. Délre, délnyugatra és keletre kopasz, meredek sziklacsúcsok, sziklafalak, mélyedések, tengerszemek, egyes hófoltok és itt-ott tisztás helyek túnnek szemünkbe, míg éjszakra és nyugatra sűrű erdők, kopár hegyhátkak s mély völgyek váltakoznak a legfestőibb összevisszáságban. Déli

irányban a hosszan elvonuló hegylátkákon át ellátunk Románia síkságára, sőt messzelátóval még az Al-Dunát is látjuk egy keskeny szűk szalag alakjában.

A Retyezát hegység nevezetességei közé tartoznak az átlag 2000 méter magasban rejtőző, gyönyörű smaragd színben játszó tengerszemek. Az erdélyi Kárpátoknak egyetlen része sem dicsékelhetik annyi tengerszemmel, mint a Retyezát sziklás gerincze, melyen majdnem minden nagyobb mélyedés vagy

A Zenoga-tó a Retyezáton.

sziklazúg soha ki nem apadó kristálytisztaságú vízzel van tele. Alig 5—6 négyzetkilométernyi területen körülbelül 40 ilyen többnyire kisebb terjedelmű tengerszem van. A tengerszemek között legnevezetesebb az 1937 méter magasban fekvő, jégár-vájta s mintegy tíz holdnyi kiterjedésű Zenoga-tó, mely a zergevadászoknak és a pisztránghalászoknak kedves találkozó helyök, míg a jóval nagyobb Bukura, vagy a nehezen megközelíthető Fekete-tó és az Iker-tengerszem már ritkábban részesülnek látogatásban. E tengerszemek a Retyezát nevű fő csúcstól mind délre esnek, de a meredek éjszaki oldalon is rejtőzik két tengerszem, melyeknek fenekén a néprege szerint a Retyezát tündéreinek kristály palotája ragyog ember nem láttá fényben. A retyezáti

tengerszemek környékét óriási hasábokban és koczkákban letördelődzött s romszerűleg egymásra omlott szikladarabok lepik el; a gyér növényzetnek pedig fő képviselője a törpe futósenyő (*Pinus pumilio*), melynek törpe törzse nem föl felé, hanem széltében a föld szinén ágazik el úgy, hogy a kúszó ágak helyenként újra gyökeret vernek s valósággal behálózzák a gyepes területet.

E hegység havasi világa rendkívül zordon. A nyári nap sugarai sem mindig olvasztják el a szurdokok hófoltjait, s azért itt a tenyészet csak rövid pár hónapra újul fél évenként. A mohok és a zuzmók e zord világában csak alacsony szárú és rövid életű virágos növények élhetnek meg, továbbá a felső régiókba is fölkapaskodó törpe- és boróka-senyő, meg a bércei senyő, melyek védelme alatt július végén és augusztus elején az alpesi rózsa virál, s az alig járható sziklák fokain a havasi gyopár csalogatja magához a merész pásztorfút. Itt a legmagasabb csúcsok körül ünnepélyes csend honol, melyet csak néha szakít felbe a havasi fülemile szava, vagy a kiálló ormok mögül zergevadászatra kicsapó szakállas-keselyű szárnyainak erős suhogása, vagy a gyorsan tova irányú zergék nyomán keletkező kóomlások mennydörgésszerű moraja.

A Retyezát éppen zergéi miatt századok óta egyik legkedveltebb hegysége az erdélyi részek vadászainak. E zergék 15—20 fónyi csapatokban legelésznek a hegyesúcsok szklái tövében egy-egy sutta figyelmes és éber vezetése alatt. Egyetlen kózuhánás, madár reddenése, vagy távoli zaj azonnal figyelő állásra serkenti az egész csapatot. A vezér nyugtalán mozdulata és fütyentés-szerű jeladása villámgyors irányodásra indítja mindenkit s a meredek vízmásásokon egy pillantás alatt szétrebbennek. 1881 augusztus 1—6-ika között Rudolf trónörökös is vadászott itt zergékre. A vadászat ideje alatt fenseges nejével együtt a Kendeffyek boldogsávai kastélyában volt szállva. Hunyad-megye itt a Zlata és Sebes patakok egyesülésénél címlektáblával örökitette meg e sejedelmi látogatást.

A Retyezát hegységnek méltó szomszédja a romániai határszélen magasló *Paring* hegycsoport, melyet Petrozsényről aránylag könnyű szerrel megközelíthetünk: a kis Zsil völgyéből az 1487 méter magas *Szlima* hegyre emelkedve, honnan könnyen folyhatunk a 2076 méter magas Paringra, a Korsiára és az ettől délre, már Románia határáról sekérv 2529 méter magas Mundrára. A *Paring* teljesen uralkodik a környező hegyek egész tömege fölött és komor zordonságával, meg éjszaki keresztvölgyeiben föl-fölcillámló tengerszeméivel még a Retyezát hatását is fölülmutja. A *Paring* csoporttól éjszakra, a Sebes folyó völgyének fölső vidékéből kiindulva, a 2100 méter magas *Suriam*al-

Vaduvaranam a Zerindia local.

veszik kezdetüket a vaskövekben gazdag, hatalmas kudzsiri havasok, melyek éjszakra a szászvárosi havasokkal kapcsolatban a Kenyérmezőig nyomulnak s az oda is ellátszó 1794 méter magas *Batrina* és az 1769 méter *Godeán* csúcsokkal alig emelkednek a fenyű-región túl.

Hunyadmegye területét három nagyobb folyó öntözi: éjszakon a *Fehér-Körös*, középen a *Maros* és délen a kettős *Zsil*. A Marosnak száz kilométernyi hosszúságú partvidéke Hunyadmegyének legálidottabb része. Első mellékvize a *Kenyérvíz*, mely a Surian tengerszeméből ered s *Nagyvitz* néven Kudzsirnál jut ki a hegyek közül. Szászvárosnál a *Városvíz*, Piskinél pedig a sebes futású *Sztrígy* rohan a Marosba, magába fogadván előbb a Retyezát vizeit egyesítő *Sebest*. Dévánál a *Cserna*, hajdani nevén *Egregy*, és Dobránál a hajdan *Jónak* nevezett *Dobra* vize növelik a Marost. Jobbról legnagyobb mellékvizei a *Gyógyvíz* és lentebb, Maros-Németivel szemközt a *Kis-* és *Nagy-Kaján*. Második fő folyója a *Fehér-Körös*, mely a Dealu Csisuluj és a Vulcán forrásából Blezsénynél összefolyva, Kristyórig délre tart s ott nyugatra fordulva, a brádi aranyzúzó-malmokat hajtja. Körösbányán alul Ocsnál már Aradmegyebe lép át. Harmadik fő folyó a megye déli részében a *Magyar-* és *Román-Zsil*, melyek egészen ellenkező irányból futva, Petrozsényen alul egyesülnek s áttörve a határhegységet a Szurdok szoroson át, Romániába folynak. A megye délnyugati szélén ered s a Vaskapu nevű hágó alatt nyugatra kanyarodik a *Bisztra*, mely innen az Al-Duna felé ós idők óta használt útat nyit. Nagyobb tavai a megyének a már említett tengerszemeken kívül nincsenek. Ásványvizei közül az *alváczai*, *algyógyi* és *kis-kaláni* hévvizek mellett említést érdemelnek a *boholti*, *kémendi* savanyúvizek és a *dévai* konyhasós forrás.

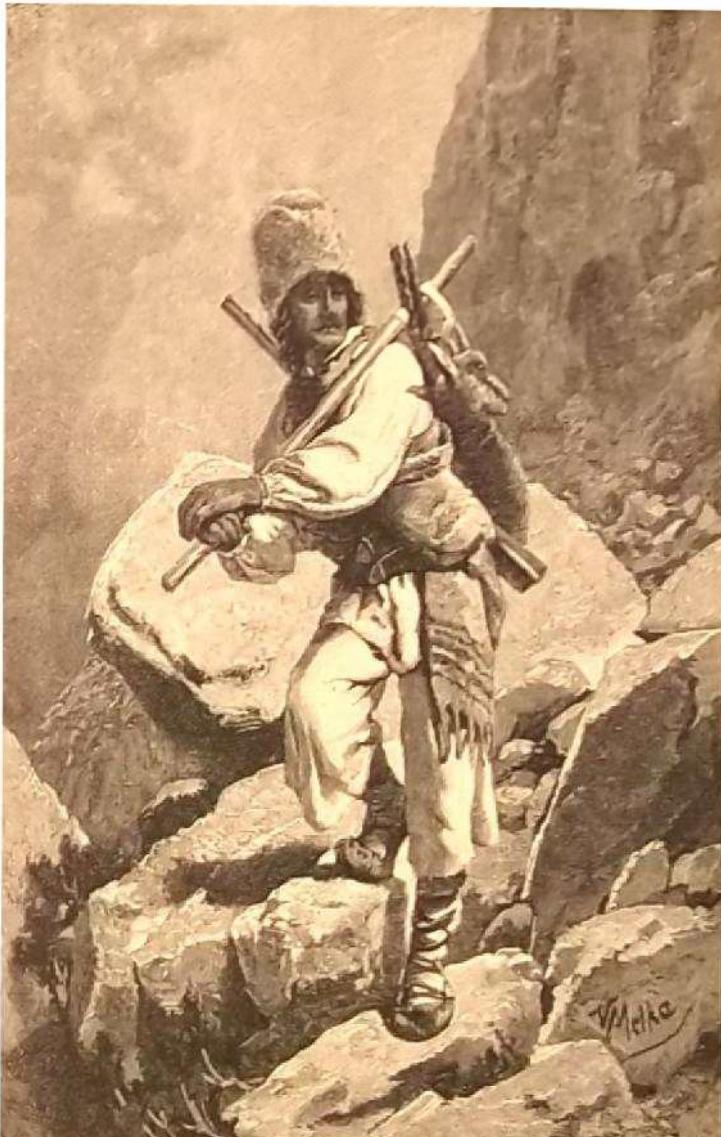
Hunyadmegye éghajlata a magas hegyi vidékeken általában zordon, a lapályokon és alantabb fekvésű völgyekben ellenben mérsékelt. Ez utóbbi helyeken a rendszerint nagyon meleg nyarakkal enyhe telek váltakoznak. A hőmérő csak ritkán süllyed — 10 C° alá; Déva körül a januári hideg átlaga sem haladja meg a — 5.2 C°-t. A tavasz elég korán kezdődik ugyan, de a magas hegység közeléte miatt szeles és változó szokott lenni; de az ősz annál kellemeesebb és tartósabb.

A termő terület 751.064 hektár. Ebből szántóföld 163.061, kert 13.788, rét 90.911, legelő 117.983 és szőlő 1743 hektár. Legfőbb terméke a kukoricza. Búzát a Maros mentén kívül keveset termesztenek, de a megye többi részeiben annál több rozsot és zabot. A megyében sok gyümölcs terem, így a Maros és Fehér-Körös vidékének előhegyein sok szilva, melyből nagy

mennyiségű pálinkát főznek. Az alma- és körtettermés is gazdag. A Körös-vidék cseresznyéjét, meggyét és Bulzesd almáját egész karavánokban viszik a móczok az Alföldre. A Maros jobb partján kitűnő szőlő terem s Déva környékénk kajszin- és őszibaraczkja ritkitja pájját. Újabban „Transylvania“ nevű gyümölcs-értékesítő szövetkezet is alakult, mely hivatva van a gyümölcsstermesztésnek az eddiginél is nagyobb lendületet adni.

A lakosság a megye nagyságához képest gyér, mert sok a nem lakható s a gazdasági termelésre alkalmatlan vidék. A lakosok nagy része mezőgazdálkodással, a havasok között pedig általában pásztor-kodással és erdei fa-munkával foglalkozik. A 357.540 hektár erdőterületből az erdőértékesítés szempontjából a kudzsiri és szászvárosi havasok, meg a ruszkapojánai kincstári erdészet áll első helyen.

A Retyezát és Paring senyvereit a Kendeffy család birja és értékesíti. A házi faipar el van terjedve a lakosság között. Gazdasági faeszközöket és házi edényeket a nép általában maga készíti. A Körös-vidék egyes faluinak lakói kádakkal, csebrekkel, s egyéb faedényekkel messze földre terjedő házaló kereskedést folytatnak.

Retyezáti zergevadász.

Szintén sokan foglalkoznak állattenyésztéssel. Hátszegvidék s általában a havasi tájak juhászata és marhatenyésztése virágzónak mondható. Újabb időben meg kezdették honosítani az algaui és simmenthali szarvasmarha fajtákat is, de a nép szívósan ragaszkodik az ósi fajtához, habár az már meg lehetősen elsatnyúlt. A havasi vidékek szegényebb része fölös számú kecskét tart. Érdekes különlegessége a megyei lótenyésztésnek a mokány ló, melyből különösen a zsili és retyezáti fajta válik ki szívósságával, hegymászó ügyeségével és kevessel való megelégedésével.

A gazdag vadállományból a medve, zerge, hiúz, szarvas, óz, róka, vidra és a havasok tetejéig mindenütt honos nyúl említendők. A kíméletlenül úzott halászat és a fűrészmalomok elterjedése a galócza-pisztrángot már a Zsil forrásvidékére szorította s a kövi-pisztrángot is erősen pusztítja. A Maros folyó e megyén át folyó része halban elégé gazdag és benne néhol nemcsak szép harcsákat fognak, hanem olykor kecsegét is, mely a Tiszából vándorol fől. A megye álló vizein és nádasaiban tömérdek vízi-szárnya fordul meg. Így nemcsak a gódnépek látogatják különösen Piski és Dédács vidékét, hanem gyakran éjszaksarki madarakat is lónek a vadászok.

A megye legjövedelmezőbb gazdasági forrása a bányaművelés. Három évtizeddel ez előtt a Marostól éjszakra eső vidékeken még csak az aranybányászatot és Vajda-Hunyad környékén a vastermelést úzték. A Zsil mellékének kőszéntelepei 1869-ig, ha nem is egészen ismeretlenül, de jóformán félhasználatlanul hevertek. A piski—petrozsenyi vasút megnyiltával azonban e vidék szénbányászata egyszerre nagyon föllendült. Az ezer évesnél régibb múltú aranybányászatról e mű „Aranybányászat“ című fejezete részletesebben megemlékezett. A vasbányászat is a Ruszka-Pojána keleti lejtőin szintén nagyon régi eredetű, de csak legutóbb vett nagyobb lendületet.

A legrégebbi, történelmi kor előtti idők maradványainak tanúságtétele szerint a megye nagy része már az ó időkben lakott volt. A dák korszakban a megye területe fő része volt Dáciának. A mai Várhegy (*Gredistye*) nevű község helyén seküdt a dák birodalom fővárosa, *Sarmizegethusa*. Ugyancsak Sarmizegethusa helyén építette Trajanus császár a római provinciává lett Dacia új székvárosát, *Ulpia Trajánd*. Az utolsó daciai és római főlfratok is e megye területén maradtak fön 260-ból annak jeléül, hogy a rómaiak itt vívták végső harczaikat a mai erdélyi részek területén a gótokkal, kik 265 körül Daciát elárasztva, kíméletlenül szétromboltak minden római építményt.

A megye félös számú szláv eredetű helynevei arról tanúskodnak, hogy a római uralom bukása után itt valami szláv népség tanyázott, melynek meggyérült maradványait a honfoglalás idejében a magyarság nemcsak itt találta, de valószínűleg már az első századok alatt teljesen be is olvasztotta magába. A legrégebbi oklevelek adatai nyilvánvalóvá teszik, hogy a magyarság már korán megszállotta nemcsak a Maros mentét, hanem a megye többi teres völgyeit is; és hogy az Árpád-házi királyok idejében nagy számú magyarság lakott Hunyadmegye területén, világosan bizonyítja az az 1302-ben Déván kelt ítéletlevél, melyet László erdélyi vajda és Zonuk főispán adtak ki. Az ítéletlevélben előforduló helynevek tiszta magyar népességről tesznek bizonysságot. Csak ezután kezdenek a mellékvölgyekben, főleg pedig Hátszeg vidékén sűrűbben foltálni a kenézeik vezetése alatt a kipusztult területekre letelepülő oláhok.

A megye keletkezésének ideje ismeretlen; de az tudva van, hogy a megyei főispánságot Déva és Vajda-Hunyad várnagyjai viselték, a kik egyidejűleg olykor-olykor alispánok is voltak. E kettős alispánság fonn is maradt egészen az 1876-ki új megyerendezésig, de azzal a különbséggel, hogy a második alispán mindenkor a felső kerületben, Hátszegen lakott. A dévai várnagy rendesen az erdélyi alvajda fontos tisztségét is viselte, a mi elégge mutatja a dévai vár hajdani fontosságát.

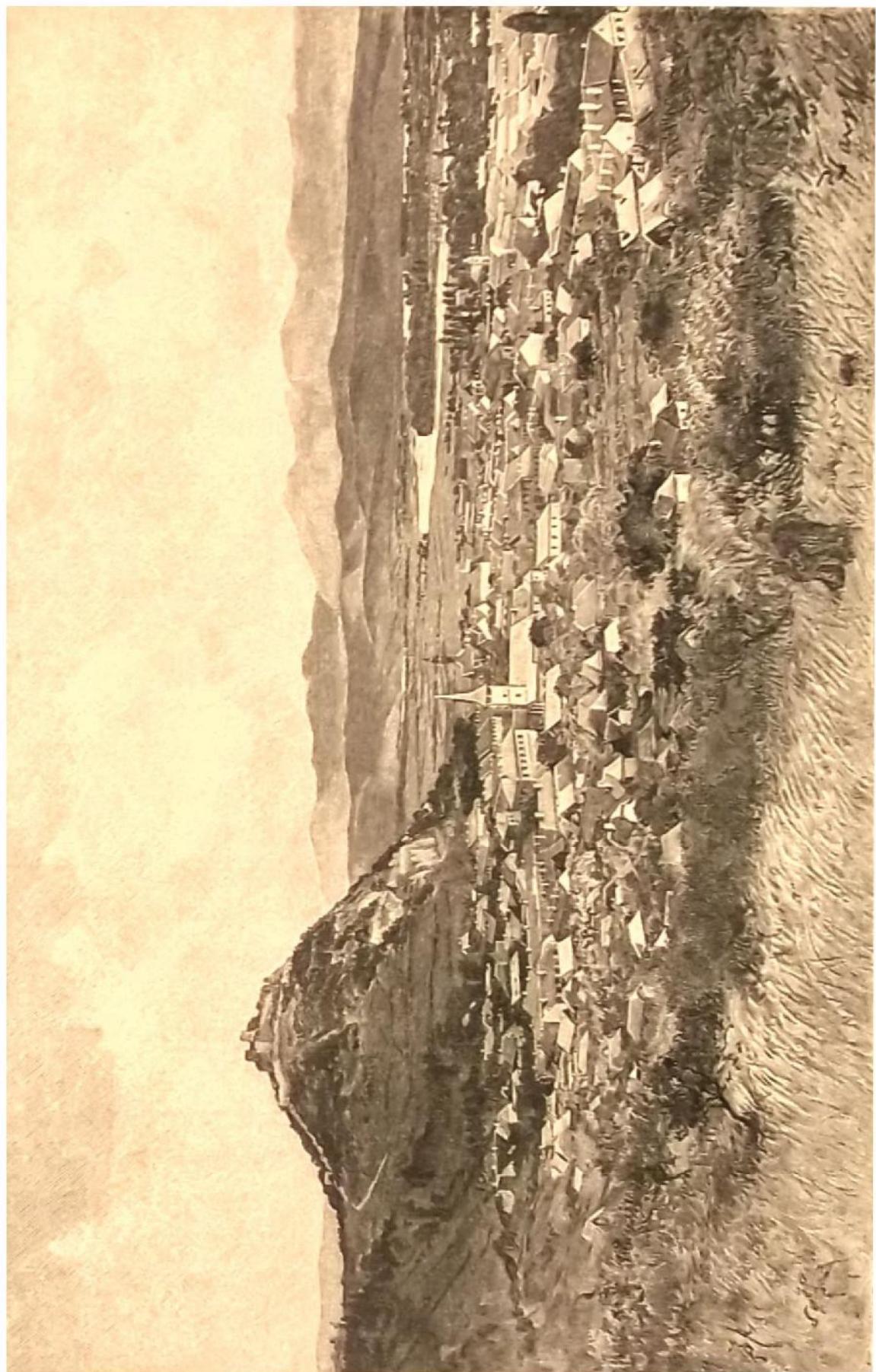
A megye székhelye *Déva* 6890 lakosú, rendezett tanácsú város. Az arad—tövisi vasút mellett, a Maros balpartján fekszik. Délről, keletről és éjszak-keletről a Maros völgyének gazdag és termékeny síksága veszi körül; nyugaton és éjszaknyugaton félkör alakú, lombos erdőkkel borított hegysor környezi, mely egy magában álló, részint erdős, részint sziklás trachit kúpból végződik épen a város nyugati széle fölött. E hegycsúcsát Déva várának festői romjai koronázzák. Déva vára egyike volt a legrégebbi erdélyi királyi váraknak. 1267-ben IV. Béla serege pártotó fiával, a későbbi V. István királyval. Déva vára alatt ötközött meg. V. László a várat és várost 56 faluval együtt Hunyadi Jánosnak adományozta. 1459-ben Szilágyi Mihály bírta, ki a várost minden idegen tisztviselő biráskodásától mentesítette. E kiváltságot Mátyás király is megerősítette. 1504-ben a vár a koronára szállott s a török becsapások ellen fontos véghelyiségy lett. A Sziléziából visszatérő Báthory Zsigmond 1601 július havában egész udvarát itt tartotta. Bethlen Gábor 1621-ben a vár alatt külön fejedelmi kastélyt (a mai „Magna curia“-t) épített. E kastélyban lakott a Murányi Vénus, Széchy Mária is 1632-ben, mikor Bethlen István felesége volt. 1687-ben császári hadak szállották meg a várat. 1717—19-ben gróf Steinville

erdélyi főhadparancsnok sánczművekkel erősítette meg. III. Károly király 1731-ben a hozzá tartozó uradalmakkal egyetemben Visconti Gyula herczegnek adományozta, kitől 1743 ban gróf Haller János és neje, Daniel Zsófia, 60.000 forintért megvették. A vár azonban tovább is katonai kézben maradt. A Hóra lázadása idején Hunyadmegye nemessége e várban keresett és talált menedéket. 1800-ban a katonaság odahagyta és pusztulásnak indult. 1817-ben I. Ferencz király dévai látogatásának emlékére helyreállították. 1849 május 27-ikén a honvédek elfoglalták, de nem sokáig tarthatták birtokukban, mert augusztus 13-án, valószínűleg gondatlanság okozta véletlenből, a levegőbe röpült. Azóta romban van s újabb időben a „Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat“ gondviselése óva a végpusztulástól. E társulat az utóbbi években csigaútat készítetett hozzá a hegyet borító erdő fái között.

Dévának régi, tisztán magyar lakossága 1570 körül papjával, Sándor Andrással együtt, ki Erdélyben a reformátusok első püspöke lett, a reformációhoz csatlakozott. A megfogyott magyar jobbágyság pótlására az első öt oláh jobbágyot 1604-ben a vár akkori parancsnoka, Bethlen Gábor telepitette le, a kiknek száma ezután lassan, de fokozatosan növekedett. Az oláhok nagyobb elszaporodása azonban a Lipót-féle diploma idejétől számítható s ekkor kezdődik a megelőző időben annyira erős református magyarság hanyatlása is. A királyi kincstár megszűntette a dévai egyház azon járandóságait, melyeket a fejedelmek korában élvezett s ennek következtében Déva csakhamar kénytelen két pap helyett egygyel beérni, de 1727-ben hivinek s anyagi javadalmainak nagy megcsökkenése miatt ennek is oda kellett állását hagynia. Növelte az egyre szaporodó idegen elemet az a 63 bolgár család is, melyet gróf Steinvilie telepített ide, de a melyeknek ivadékai később elköltöztek vagy teljesen eloláhosodtak.

Az 1867 után következett kormányok vetélkedtek egymással Dévának, e közművelődési szempontból fontos helynek megerősítésében. A megyei hivatalokon kívül van itt királyi törvényszék, ügyézség, járásbíróság, pénzügyigazgatóság, államépítészeti hivatal, csendőr-szárnyparancsnokság, egy zászlóalj honvédség, nevelőintézettel egybekötött állami föreáliskola, tanítóképző-intézet, polgári leányiskola. A buzgón működő „Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat“ a megye területén talált, főleg római régiségek gazdag gyűjteményének elhelyezésére múzeumot létesített.

A város nevezetesebb régi épületei a már ismertetett váron kívül a reformátusok temploma, mely a Hunyadiak korában és segítségével épült;

Dăva.

továbbá a főtöbb már említett *nagy udvar* (*Magna curia*). E renaissance stílusú kastélynak ma is figyelemre méltó diszci az épsgben megmaradt kerti lépcső, az előcsarnok kariatidjei és a nagy terem kandallója. Az újabb épületek között kiválóbbak: a megyeháza, az 1899-ben épült, német renaissance stílusú igazságügyi palota, az állami föreáliskola, az „Előlegezési szövetkezet” díszes homlokzatú háza, az állami tanítóképző-intézet épülete és az állami bányaiskola.

Dévától éjszakkeleti irányban a Maros jobb partján fekszenek *Kémend* és *Haró* községek, a hajdani hunyadmegyei magyarságnak még mindig számot tevő maradványai. Harótól nyugatra *Maros-Solymos* község következik, mely hajdan uradalmi székhely és mezőváros (oppidum) volt, ma pedig csak egyszerű falu. Innen érdemes egy kirándulást tenni éjszak felé *Nagy-Ágra*, mely Csertéssel és Hondollal együtt a megyei aranybányászat egyik székhelye. Nagy-Ágon a legrégebbi bánya 1747-ben nyílt meg a Szekeremb nevű erdőterületen. A bányában a termés-arany ritka; inkább a telluros levélércz és a sylvanit, vagy a fehér tellur szolgálnak a bányászat alapjául. 1836 óta itt egy bányászkola is működik, melyben bányamunkás felügyelőket és munkavezetőket képeznek.

Maros-Solymostól éjszakra, egy kies oldalvölgyben fekszik *Boholt*, melynek fürdőjét a vérszegény betegek kitűnő credménnyel használják. A vasas-szénsavas vizű ivókúton kívül hideg tükörfürdők és meleg kádasfürdő vannak benne. Maros-Solymosról a Kis-Kaján völgyén s Boiczán és Brádon át igen érdekes kirándulást lehetünk a Fehér-Körös vidékére. Útunk régénycs völgyön, több kisebb község érintésével visz *Karácsonyfalvára*, hol érdemes megnéznünk az „Első erdélyi aranybányatársulat”-nak kaliforniai módon épített zúzómalmait. Gyönyörű szirtszoroson, a *Köközön* érkezünk a megye aranybányászatának második kerületébe, mely Boiczán kívül *Tresztia*, *Herczegény*, *Kajánel*, *Ormingyia* és *Pestyere* községek aranybányáit foglalja magában.

Boiczát elhagyva, Ormingyán át a 463 méter magas valisorai hágóra, a Dealu Maré oldalára jutunk, honnan szép kilátás nyílik vissza felé Boicza mészszikláira és katlanjaira, továbbá dél felé a Maros-menti hegyekre egészen a Retyezárig és éjszak felé a Körös menti hegysorra, a Gaina-tetőig. A Dealu Maréról a völgybe leereszkedve, a *Muszári* aranybánya-társulat Rakova nevű zúzó-telepe mellett a járás székhelyére, Brádra érkezünk. Brád 3880 lakosú nagyközség; végállomása az arad—körösvölgyi vasútnak és góczpontja Hunyadmegye harmadik aranybányászati kerületének, melyhez

Czebe, Karács, Ruda, Kristyór, Bukarest, Sztanizsa, Dupapiatra, Bucsesd, Felső-Lunkoj, Prihodest, Pogyele, Alsó-, Felső-Vácza és Birtin bányászata tartozik. Brág nemcsak a járási hivataloknak, hanem egy görög-keleti román nyelvű algymnasiumnak is székhelye, melynek épülete a főtérré néz. A főter többi épületei közül kiválóbbak az emeletes községháza és az új vendégfogadó épületec. Igen csinos épületben van elhelyezve a brádi aranybányák társulatainak középponti irodája is. Brádtól csak negyed órajárásra vannak a *rudai* aranybányák legújabb rendszerű zúzói, melyek egész Európában ritkítják párukát. A rudai „*12 Apostol*“ nevű bánya és a *muszári* zúzók évenként igen tekintélyes mennyiségű aranyat termelnek. Brádtól keletre a Körös forrásvidékén az 1264 méter magas Vulkán hegynél fekszik a hajdani Körösfő, ma *Kristyór*, mely szintén bányászati fő hely. Brádtól éjszaknyugatra a Fehér-Körös mentén fekszik a hajdani Zarándmegyének s a mai körösbányai járásnak székhelye, *Körösbánya*. A 900 lakosú szép fekvésű község nevezetesebb épülete a Ferencz-rendiek ódon kolostora és temploma, melynek sírboltja több nevezetesebb zarándmegyei család temetkező helye volt, továbbá a régi megyeháza, melyben ma a járási hivatalok vannak elhelyezve. Körösbányán és vidékén a Körös vizében már a rómaiak is aranymosást folytattak. Körösbányától keletre, majdnem Aradmegye határszélén van *Al-Vácza*, mely kénes meleg fürdőjéről ismeretes. A fürdő vize 31° C. A telepet árnyas park veszi körül. Ma kevéssé látogatják, de hajdan találkozó helye volt nyaranta a környék nemesi családainak. Az Al-Vácza és a szomszédos *Baszarabásza* község között emelkedő trachyttufa dombon hajdani melegforrás munkája látható, mely működése közben jókora fatörzseket kövesített faopállá.

Dévától éjszaknyugatra a Maros balpartján, a Kalján patak torkolatával átellenben *Maros-Németi* fekszik. E községet a hozzá tartozó uradalommal együtt I. Rákóczi György nagyváradi vitéz kapitánya, Gyulay Ferenc birta, ki 1642-ben építette a ma is meglevő kastélyt, mely jelenleg kiváló orientalistánk, gróf Kún Géza tulajdona, s melynek kertjében a közeli Micia római castrum romjaiból sok fóliratos kő látható. Maros-Németitől alig négy kilométerre van ez a római táborhely, mely az összes daciai várak között legépebb állapotban maradt ránk. A vasút e táborhelyet közepén metszi át. E castrum nemcsak vámállomás volt, hanem a római aranybányászat katonai örvonalának is egyik sarkpontja.

A szomszédos *Veczel* községe mellett egy völgyszorosban, átmennén a vasúton a Maroson, *Branyicskára*, a Jósika család törzsfészkebe érkezünk.

Branyicskát a XVI. század végén Báthory Zsigmond fejedelem ajándékozta kedves kancellájának, Jósika Istvánnak, s azóta a család állandóan birtja; róla vette előnevét is. A Maros alvidékénél végvára az erdélyi fejedelmek idejében a Maros jobb partján és a vasút mellett fekvő *Maros-Ilye* volt. Ma járási székhely. Báthory István 1576-ban kedvelt hivének, iktari Bethlen Farkasnak adta, kinck fia, Gábor, később Erdély nagy nevű fejedelme, itt született. Ma az uradalom a régi Bethlen-féle kastély maradványaival együtt a báró Bornemissza család tulajdona. Maros-Ilyétől délnyugatra, a Maros balpartján, a Dobra patak torkolatánál fekszik a hajdan Jóscónak nevezett *Dobra* község. E falu 1848 előtt székhelye volt a székely határőr-huszárczred egyik századának. Dobrától nyugati irányban a Maros mentén a völgy erős megszorulásán keresztül *Zámra* jutunk, mely a megyének nyugaton legszélső községe a vasút mellett, a Maroson való tutajozásnak egyik fő állomása s egyúttal tekintélyes gócpontja is az Alföld felé irányuló fakereskedésnek. Régi kastélyát, mely a Nopcsa család tulajdona volt, maig is jó karban tartott szép diszkert veszi körül.

Dévtól keletre, ugyancsak a Maros mentén, említést érdemel *Dédács*, mely a XVIII. században a gróf Gyulayak tulajdona volt. 1816-ban Kazinczy Ferencz a kastélyban, mint akkori tulajdonosának vendége, húzamosabban időzött s innen kiindulva, lelkessel járta be Vajda-Hunyadot s a megycsöppötött történelmi nevezetességű helyeit. E község szomszédságában fekszik *Piski* község a Maros jobb partján s két vasúti találkozó pontján. E helyet az a véres harcz tette nevezetessé, melyet 1849 február 9-én Bem tábornok honvédjei vittak itt a Sztrígyen átvívő hid környékén báró Puchner serege ellen. A csata teret egy emlékoszlop díszesíti. Piskinél a vasút háromfelé ágazik el; de e község nemcsak mint nagy vasúti állomás nevezetes, hanem mint az államvasutak egyik gyártelepe is, mely maholnap egész várossá fejlődik. Piskin született Barcsay Ábrahám, a XVIII. századi magyar irodalom franciais irányának egyik nevezetes munkása.

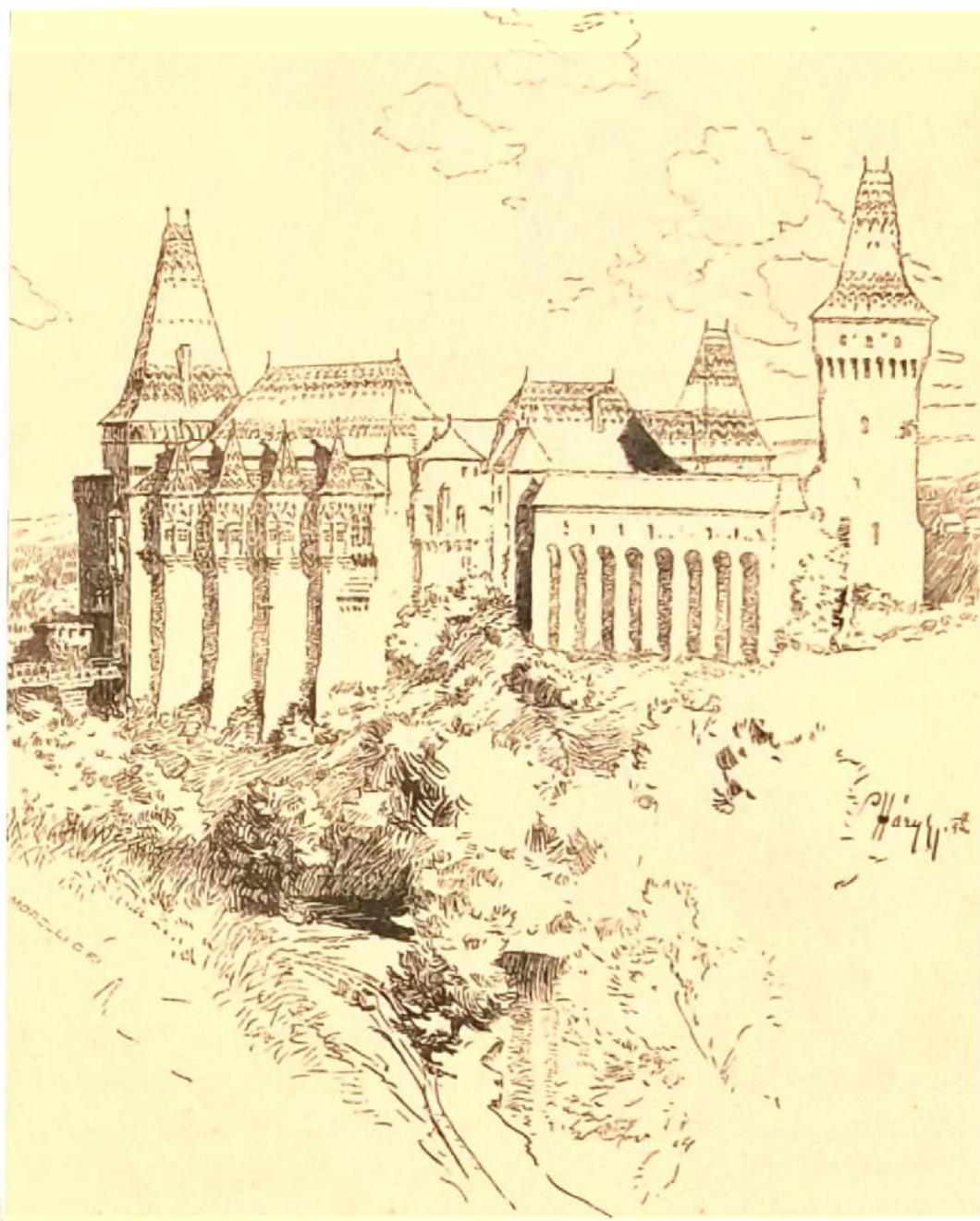
Piskitől keletre van *Tordos*, mely Torma Zsófia régészeti kutatásairól és leleteiről lett az európai tudományos körökben ismeretessé. E községet elhagyva, csakhamar a régi Királysöld szászvárosi székének egykor főhelyére, *Szászvárosra* érkezünk. A csinosan épült, közeli 6290 fónyi lakosságú város a Városviz termékeny völgyében, a déli Kárpátokra szép kilátást nyújtó helyen fekszik. Két fő részből áll: az ó- és új-városból. Az ó-város dombon épült és régies külsejű házai szűk utcákban sorakoznak, az újabb és szebb házakból

e nevezetes csataterc. E térség községeiben, mint a régi Szászváros-szék többi falujában is, csak a tágas útcza-sorok, a szilárdabb téglalépületek s az erős kőfallal kerített régi templomok emlékeztetnek még a hajdani szász lakosságra. A szász községek az emlékezetes kenyérmezeti csatából (1479 október 13.) menekülő törökök bosztiának estek áldozatul. 1505-ben a szászvárosi királybíró sírva adta elé a szék gyűlésén, hogy: „a kipusztult székbeli helyiségek a királyi adót nem tudják fizetni.“ Elhatározták tehát, hogy az oláh pásztorokat tömegesebben fogják az elpusztult községekben lettelepíteni. Hogy aztán e betelepített oláhság miként szárnyalta túl e falvak credeti szász és magyar lakosságát, legvilágosabban mutatja a Szászvárostól délkeletre fekvő *Romosz* község, melynek ekkor 230 szász nemzetiségű háznépe közé 10 oláh pásztorcsalád telepedett egy pónával, s ma már az 1637 fónyi összes lakosság közt csak 213 szász lakos van itt az 1424 főre szaporodott románság mellett.

A Kenyérmező nevezetesebb községei közé tartozik *Benczencz*, mely majdnem a térség közepén fekszik. A XIX. század elején a község földesura, a báró Orbánok egyike, a kenyérmezei csata hőseinek emlékezetére a határban kápolnát építetett. Alig pár kilométernyire odább kelet felé *Al-Kenyér* község fekszik, melynek vasúti állomása mellett a „Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat“ emléket állított a kenyérmezei fényes diadal emlékére, melyet Báthory István erdélyi vajda és Kinizsy Pál arattak a törökökön. *Al-Kenyér*től délre, a Kenyér vize partján fekszik *Fel-Kenyér* községe, lentebb pedig a kudzsiri havasok alján *Ó- és Új-Kudzsir*, hol az állami vashenger-műhelyek vajda-hunyadi aczélból sineket, gazdasági és ipari szerszámokat gyártanak.

Szászvárostól éjszakra, az Érczhegységbe nyomuló gyógyi völgy elején *Al-Gyógy* (hajdan *Villa Diód*) községét találjuk, hol az Árpád-ház korabeli hét megyei vár egyike állott. A községen emelkedő udvarházból töltötte áldásos életét a szászvárosi „Kún-kollegium“ nagy lelkű jóltevője, gróf Kún Kocsárd, kinek teteme ott pihen a község fölött emelkedő, Kőalja nevű mészsziklának sírbolttá alakított egyik barlangjában. Végrendeletében gyógyi udvarházát és birtokát az „Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület“-re hagyta, mely e birtokon földmíves-iskolát tart fenn. Az e barlang fölött emelkedő mésztufa magaslaton át *Feredő-Gyógy* hévforrásaihoz érkezünk. Már a rómaiak fölöttükban hálalkodtak itt a fürdők nymphájának. Az erdélyi fejedelmek idejében is a legkeresettebb fürdő volt. A gazdag források vize alább malmokat hajt és igen szép vízesést alkot. A Gyógy viz mentén *Bózesig* haladva, a madai,

erdőfalvi és csebi szorosokon át az ugynevezett Erdőhátságra s onnan az Érczhegységbe juthatunk. Járható út csak Erdőfalva és Balsa felé visz; a más kettő oly keskeny, hogy rajtuk áthatolni is alig lehetséges. Épen ezért a török

Vajda-Hunyad vára délnyugatról.

időkben e hegyszorosok barlangjai igen gyakran bűvöhelyekül szolgáltak a menekülő lakosságnak. Ezek a kopár mészsziklás helyek tájképileg a megye legszebb részei és valóságos természeti gyűrűt vonnak Nagy-Almás, Tekerő-

Pojána és *Porkura* aranyhegyei köré. Algyógytól keletre, a Maros balpartján fekszik *Bokaj* falu, egykor füldesura, Kapy György hajdan erős kastélyának romjaival. Kitűnő boráról régóta híres.

Dévától keletre az Egregy vagy Cserna termékeny völgyébe jutunk, hol manapság legtömegesebben lakik a magyarság a megye területén. Az Egregy völgye *Szántóhalma* község mellett nyilik tágas torkolattal a Maros völgyére. Dél felé solyton keskenyedik, Vajda-Hunyadnál pedig már egészen szükre szorul össze a vasköveket tartalmazó szirtes hegyek között. A völgy legterméknyebb része *Barcsánál*, a Barcsay család ősi fészkénél van. Barcsával szemben az Egregy balpartján van *Cserna-Keresztúr*, alább pedig *Al-* és *Fel-Pestes* községek következnek, melyeknek lakosai csaknem minden nemes származásuak. Ezeknek nagy részéről azt tartja a hagyomány, hogy még ma is ősi foglalású birtokaikon élnek. Alább délre, az Egregy és a Zalasd vize egyesülésénél látjuk *Vajda-Hunyadot*. A helység fölött, épen a Zalasd és Egregy viz egymásba ömlésénél egy alacsonyabb szirtsokon emelkedik Vajda-Hunyad vára, mely, a mint a városhoz közeledünk, csak akkor tűnik szemünkbe, mikor már egészen mellette vagyunk. Hunyadi János kezdette építtetni a mostani gyönyörű lovagvárat, mely e kötet „Épitészeti emlékek“ című fejezetében részletesen ismertetve volt.

Míg a magasban a régi műépítés c remekében gyönyörködünk, lent az új-kor alkotásai képen füstölgő gyárkémények és olvasztó-kemencék vonják magukról figyelmünket. A Ruszka-Pojána csillámpala és mészkő-rétegci közt mindjárt a város határától kezdve hatalmas barna vaskő-telepek következnek. Innen alig 8 kilométernyire az Egregy mentén, a szomszédos *Teleknél* a volt brassai bányatársulat bányái szolgáltatják a vaskövet. A Runk vize mellett, *Ploczkán*, a nadrági (Krassó-Szörénymegye) társulat bányái után *Gyaláron* találjuk a kinestári vasbányászat fő fészket, hol 1863 óta egy 160 méter vastagságú vastelepet fejtenek fölszíni műveléssel. Odább *Ruda*, *Alun* és *Szohodol* határában szintén a kinestárnak, a Vadu-Dobri patak mellett pedig a Lónyay grófi családnak vannak vasbányái. 1882-ben Vajda-Hunyadra helyezték át a vasolvasztást, s e miatt légvonalban sodronypályát építettek, mely a Vadu-Dobritől, 30,5 kilométernyi távolról a faszenet és Gyalárról a vaskövet szállítja a hunyadi kohókhöz; de 1900 októbertől a vaskőszállítást már külön iparvasút vette át, mely Vajda-Hunyadig gyönyörűvidéken halad át. A termelés óriási, a mennyiben naponként 1200 métermázsáig is fölemelkedik, s így a hunyadi kohó egymagában évenként 400.000 métermázsát képes kiolvasztani.

Még félszázaddal ez előtt a hegység különböző pontjain kis parasztkemencékben olvasztották ki a nyers vasat s abból az Egregy mentén Hunyadtól főleg Teleken, Királybányán, Runkpatakán, Kaszabányán, Alsó- és Felső-Limpérten, Nadvabon s a vajda-hunyadi vár alatt, a Zalasd vizén állott hámorokban gazdasági cszközököt és kereskedelmi vasat készítettek. Ma csak Govasdián alkalmazzák a viz-erőt; Vajda-Hunyadon pedig gőzgépek működnek.

Az őralja-boldogfalvi kastély.

Vajda-Hunyad nagyközség, 4400 lakossal. Több jól épült csinos magánház van benne, nemkülönben több kincstári és vasgyári nagy épület. Görög-katholikus temploma még a Hunyadiak korából való. A reformátusok temploma Bethlen Gábor idejében épült. Hunyadon hajdan sok iparos cseh virágzott. Lakosai jellemleg a mezői gazdaság mellett vasiparral foglalkoznak. A kincstár kohótelepei a várost gyors fejlődésnek indították és ennek következtében jólléte is emelkedőben van. A vár alatt külön városnegyedet képeznek az éjjel-nappal működő magas olvasztó kemencék és a Martin-acélikohó.

A Vajda-Hunyad környékén hajdan virágzott magyar községekből magyarságát leginkább megtartotta a szomszédos *Hosddit*; nagyjában megőrizte magyar-

ságát a Vajda-Hunyadtól éjszaknyugatra fekvő *Rákosd* is, noha 1764-ben a falu szabad nemességére ép úgy ráerőszakolták az eloláhosodást szinte önként maga után vonó határöri szolgálatot, mint Hosdát, Pestes és Lozsád magyar lakosaira.

Az Egregy völgyével majdnem egyközben halad a Sztrigy völgye, mely Piski mellett torkollik a Maros völgyébe. E völgyön halad végig a piski—petrozsényi szárnnyvasút, melynek mentén *Batiz* községében született 1748-ban báró Nalácz József, a magyar nemes testőrök francziás irányú irodalmi iskolájának egyik tagja, ki főleg műfordításaival tünt ki. A Sztrigy jobb partján van a juhvásárairól híres *Kőboldogfalva*, melynél azonban sokkal nevezetesebb a szomszédos *Kis-Kalán* nemcsak már a rómaiak idejében ismert meleg fürdőjéről, hanem azon nagyszabású vashenger-műhelyekről is, melyek e helységet a megyei vasgyártás egyik fő helyévé teszik. Az itt földolgozott nyersvasat a Vajda-Hunyad melletti Telekről ipar-vasúton szállítják ide. A közelében csú *Zeykfalva* a Zeyk család ősi fészke és birtoka. Görög-keleti temploma XIII. századi román stílus érdekes épület. Nyugatra egy kies mellék-völgyben fekszenek a báró Nopcsa család ősi fészkéül tekinthető kitűnő gyümölcstermő *Alsó-* és *Felső-Szilvás* községek.

Zeykfalván alul *Magyar-Brettye* községet elhagyva, a szép váraljai szoroson át, a vasútnak *Hátszeg-Váralja* nevű állomására érünk. Az állomás fölött egy óratorony romjai láthatók, mely a Kendeffyeké, s melyről az *Óralja* melléknév ragadt a szomszédos *Boldogfalvára*. *Óralja-Boldogfalva* mintegy 300 lakosú kis magyar község, hol egy fensikszerű magaslaton áll a Kendeffy-féle kastély, mely angolos csúcsives ízlésben megújított terjedelmes épületcsoport festői tornyokkal és erkélyekkel. A kastély, valamint maga messzire ellátszik, ép úgy gyönyörű kilátást nyújt főleg a Retyezátra és a Hátszeg-vidék legnagyobb részére. A fényes berendezésű kastélyban becses műkincseken kívül gazdag könyvtár is van. Szintén említésre méltó e kis helységnak XIII. századból való református temploma, melyben érdekes régi falfestmények maradtak fenn.

A mint Hátszeg-Váraljánál elhagytuk a váraljai szorost, egyszerre, mint valami tündérkert, terül el szemeink előtt az erdélyi részek egyik legszebb tája, a háromszög alakú *Hátszeg vidéke*. A gyönyörű térségen mintegy 80 falu van elhintve. A bádogtetejű tornyok csilllogva játszanak a napsugárral s imitten a zöldelő fák tömegéből egy-egy kastély vagy udvarház emeli magasra homlokzatát, dél felé a háttérben kéklő hegyek lánczolata zárja be a láthatárt, melynek szélén fenségesen emeli legtöbbnyire hóval fedett sziklafejét a Retyezát.

A demsusi templom.

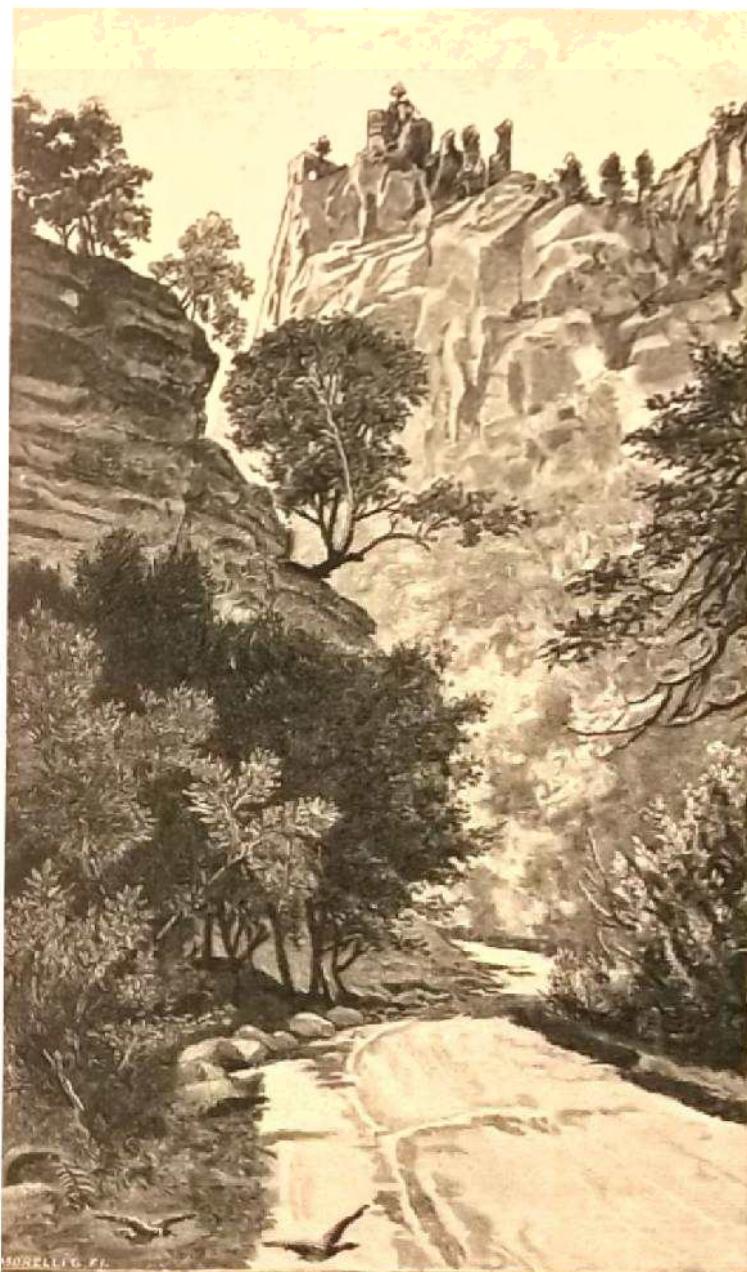
A vidék főhelye *Hátszeg* 2450 lakosú, rendezett tanácsú város, a Hátszeg vagy szokottabb névén a Farkadin vize mellett. Szebb épületei: az apáczák vezetése alatt álló leányiskola és a volt határőrség alapjából főtartott román népiskola. Fóteréről gyönyörű kilátást nyújt a Retyezátra. Marha- s főleg juh-vásárai híresek. A közép-korban királyi vára volt. E királyi vár ispánjának joghatósága alatt állott a hátszegvidéki oláhok kenézi kerülete, melynek kenézi törvényszéke is itt tartotta üléseit.

Hátszegről a római emlékekben rendkívül gazdag vidék bejárására *Alsó-Farkadin* felé teszünk egy kirándulást. A Farkadinban levő Lónyay-, hajdan Nopcsa-séle kastély udvarában a kastély előtt emelkedő félkör alakú védőfal római föliratos kövekkel van burkolva és két végén két hatalmas, ugyancsak e korból származó kőoroszlánnal díszítve. A szomszédos *Felső-Farkadinon* és *Tustyan* át öt negyedóra alatt *Densus* községebe érkezünk, melynek római kövekből rakott sajátságos alkattú görög-katholikus régi eredetű templomát az építészeti emlékekről szóló fejzetben már ismertettük. E községből *Nagy-Pestényen* át három negyedóra alatt elérjük a hajdani diákok fővárosnak, Sarmizegethusának s a ronjain keletkezett Ulpia Trajanának helyén épült *Várhely* (romános néven Gredistyc) községét. A tiszta román lakosságu község keleti végében még jól láthatók Ulpia Trajana egykor amphitheatrumának alapsalai. Magában a községen is lépten-nyomon római föliratos kövekre, csonka szobrokra, oszlopfejekre és egyéb építési díszítményekre bukkanunk. A hajdani Ulpia Trajana e romjait a közép-korban és később is valóságos kőbányának tekintették nemcsak a környék lakói, hanem még a távolabbiak is. Már Mátyás király vitetett innen budai kertjébe faragványos köveket, sőt ezek közül nehányat Rómába a Vatikán gyűjteményeibe is juttatott. 1738-ban gróf Ariosti bejárta Hátszeg vidékét s a Várhelyről került föliratos és faragott kövek nagy részét összeszedte és Bécsbe vitte, hol azok az udvari könyvtár épületét díszítik. A legutóbbi ásatások és gyűjtések eredményét a dévai múzeumban láthatni.

Várhelytől nyugatra, a bisztrai 656 méter magas Vaskapu hágó keleti aljában van a vegyes lakosságú *Zajkány* község. Itt Hunyad megye az ezredévi nemzeti ünnep és azon diadal emlékére, melyet Hunyadi János 1442 szeptember 6-án a Vaskapu szorosban a törökökön kíváott, szép emlékoszlopot állítottatott. Fontebb a Vaskapu hágón egy római hadi út egyes részeit láthatjuk, mik odább, nyugatra, *Alsó-Bauczár* községen túl a Bisztra gyors vize már Krassó-Szörény-megyébe lejt át.

Várhelytől délnyugatra a Pogány család törzsféskén, *Klopoliván* át *Malomvízrc* érkezünk, melynek felső végében egy 150 méter magas szikla tetején láthatók a Kendeffy család ősi várának, a malomvízi sziklavárnak, vagy másként *Kolczvárnak* festői romjai. Szemben *Kolczvárával*, a Malomvíz túlsó partján százasos gesztenycfáktól környezve egy régi görög-keleti kolostor templomának romjai láthatók. Malomvízról *Alsó- és Felső-Szállás-patak* községeken át *Kőhalja-Ohabánál* újra elérjük a piski—petrozsenyi vasútvonalat, a melyen csakhamar be-robogunk a járás székhelyére, *Pujra*, honnan a szomszédos malajesdi vár romjaihoz és a pesterei barlanghoz érdekes kirándulást tehetünk. Innét kezdve teljesen hegyi természetűvidéken haladunk át. A vaspálya, mely idáig is ',, emelkedéssel halad, most még jobban emelkedik, úgy,

hogy a Petrozsényig tartó 35 kilométernyi szakaszon 66 iv változik 68 egycésszel. *Krivádia* állomás a hasonló nevű helység fölött erős falazattal támogatott magaslaton fekszik; éjszakkeletre a Sztrígy mentén gyönyörű mészsíklák és vízesések, valamint egy csontbarlang (*Piatra Pojeni*) érdemlik meg a figyelmet. Krivádiánál kezdődik a vasút legszebb része, inly *Banyicza*ig

Kolczvár romjai.

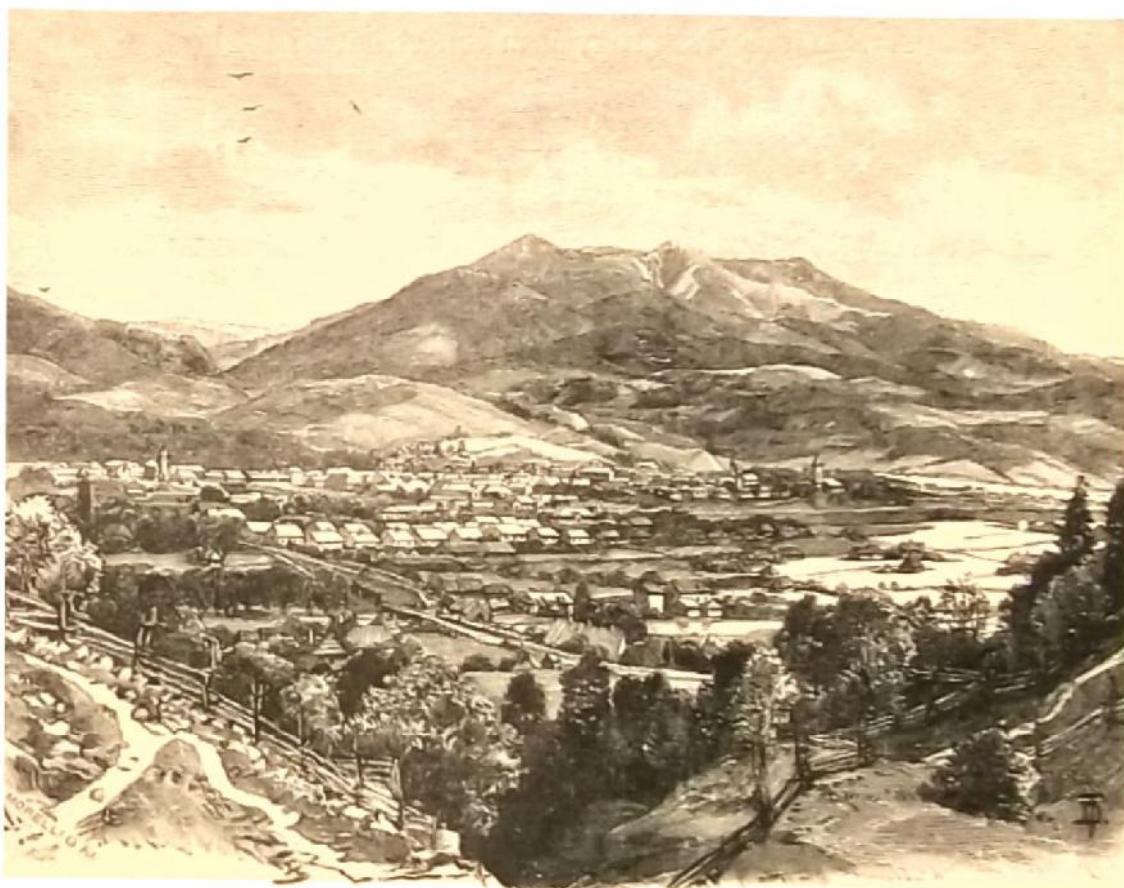
tart. Alig hagyjuk el a krivádai állomást, balra egy épen maradt római órtoronyt pillantunk meg, melynek főadata hajdan a Petrozsény előtt levő *Boli-várról* (*Csetatyé-Boli*) a Vulkán hágóra menő út védelmezése volt. Az órtorony alatt tátongó sziklaszakadék, a szeszélyes sziklaalakzatok s a vasútépítés nagyszabású művei bilincselik le tekintetünket. Nyolc alagúton megy át s háromszor kígyódzik el egymás fölött a vasúti pálya, míg a banyiczai állomásra ér. Innen az út folyvást lefelé lejt Petrozsényig. Hatalmas sziklák verik vissza a vonat dűbörögését. Egyszerre összeszorú előttünk a tájék s vonatunk eltűnik a Csetatyé-Boli alagútjában. Kijövet balra egy sziklaszoros alatt látszik a *Csetatyé-Boli* barlang nyílása. A barlangból kiömlő patak a vasúti hid alatt a Banyicza patakába zuhog alá. A *Boli* név e barlangra a jobb parton levő súvegalakú hegyről ragadt. Négyszögű kövekből épült római órtorony állott e nehezen megközelíthető hegy tetején. Az alagút építésekor széthordott órtorony a krivádiaival egy rendeltetésű volt.

E ponton léptünk be a Magyar-Zsil völgyén a Zsil folyó medencéjébe, melynek nyugati hosszabb, átlag 600 méter magas szárnyát a Román-Zsil völgye alkotja. A két Zsil *Izkrónynál* való egyesülése után délre fordul s a határhegységet áttörő Szurduk szoroson át Romániába foly.

A piski—petrozsényi vasút megnyitása előtt a Zsil medencéjét csak havasi pásztorok lakták. A havasi rétek alján ez időben szegényes faviskók s várszerűen bekerített marha-aklok voltak egymástól őrányi távolságban elszórva. Az 1869-ben megnyílt vasút s a nyomában gyorsan föllendült szénbányászat azonban gyorsan megváltoztatta az egész vidék arcát. A régi lakosságot ma már sokfelől összegyűlt idegen, de magyarosodó munkás elem kezdi lassanként kiszorítani a 47 kilométernyi hosszúságú széntelepek mellől. Ez idő óta a kezdetben csak vasúti állomásul kiszemelt *Petrozsény* közelében Deák-bánya és főnökei *Petrillánál* a Lónyay-telep egész városokká fejlődtek. A salgó-tarjáni társulat a kibérelt kincstári és a brassai bányatársulattól megvásárolt bánya-telepen a *Dilsa*- és *Anyinyosza*-völgy bányáival nagy forgalmat teremtett Petrozsényben. Virágzó népiskolák és egy államilag segélyezett községi algymnasium mellett folyvást erősítő tisztviselői kar és értelmi terjeszti e felréeső vidéken a művelődést. Keletre a Páring hegységig ipar-vasút halad s nyugatról sodronypálya szállítja a nagy mennyiségekben található jó minőségű szemet, mivel 730 méter mélységeig 21 művelhető szénréteg várja még a foltárást. A vasutat nem régiben Petrozsény végállomástól a Román-Zsil völgyébe is tovább építették *Lupényig*. E vonalon *Zsil-Vulkánynál* és Lupénynél újabb

szénbányákhoz és ipartelepekhez jutunk, míg közben az iszkronyi fűrésztelepet és *Vulkán* határállomást érintjük, a honnan a Szurduk-szoros megnyitása előtt a Király-nyerken átvezető híres hágó szolgált útul Romániába s hol Hunyadmegye a török ellen hősi védelemben 1445 táján elesett Kendeffy Miklósnak az ezredévi ünnep évében emlékoszlopot állított.

A lupényi (zsil-farkaspataki) állomáson túl eredeti, ósi természetességében tárul elénk a Zsil felső völgye. A nagy kiterjedésű legelőket itt-ott tengeri-

Petrozsény a Páring hegységgel.

vetések, káposztával és burgonyával beültetett kertek szakgatják meg. Nagy távolságban szétszórt, hegyes tetejű házak tündeznek föl, melyeknek gazdái csak fejszével kinagyolt deszkakerítésekkel vagy kihegyezett palánkokkal körülvett udvarukon hatalmas komondorok segítségével védk éjjelenként a vidék dúvadjaitól marhaállományukat. A Zsil-melléki rövid szarvú marha a hiányos gondozás következtében meglehetősen elsatnyult, de az itt tenyészelt kis termetű és kitartó, mokány fajú hegyi lovak igen jók, s ezeknek a hadsereg Bosznia megszállásakor nagy hasznát vette. A magasabb fekvésű vidékeken a juhászat virágzó gazdasági ág.

A völgy legvégső telepétől, *Kimpulujnyágtól*, a régi okiratok Nyakmezcjétől éjszakra a 2074 méter magas *Dreksán-tetőre*, a 2038 méter magas *Buta marera*, vagy a *Retyczát* felé igen szép s vadregényes havasi tájakon átvivő kirándulásokat lehet tenni. A Zsil völgye egyike hazánk természeti kincsekben és szépségekben leggazdagabb vidékeinek, melyet eddig is csak elzárt volta s az eddig hiányos közlekedés vont el a szélesebb körű érdekklődés elől. Egyre fejlődő szénbányászata azonban már is országszerte ismeretessé tette. Az emberi szorgalom, tudomány és a befektetett tőke új életet teremtett e harminc évvel ezelőtt még csak nagyjában ismert havasi tájakon.